

Nr 76.

Ankom till riksdagens kansli den 16 december 1939 kl. 4 e. m.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till anläggande av ett tackjärnverk i Norrbotten jämte motioner.

(1:a avd.)

I en den 27 oktober 1939 dagtecknad proposition, nr 70, har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen *dels* till Aktieteckning i Norrbottens Järnverk Aktiebolag å tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1939/40 å kapitalbudgeten, fonden för statens aktier, anvisa ett reservationsanslag av 10,000,000 kronor, *dels ock* besluta, att staten genom riksgäldskontoret skall ställa garanti för ett förlagslån åt Norrbottens Järnverk Aktiebolag i riksbanken till ett belopp av 3,000,000 kronor.

I två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren, nr 30, av herr *H. Nordenson* och den andra, nr 38, inom andra kammaren av herr *S. Lundberg* har hemställts, att riksdagen ville, med avslag å det i proposition nr 70 framlagda förslaget om en statlig aktieteckning i Norrbottens Järnverk Aktiebolag, besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om skyndsam utredning angående möjligheterna att i Norrbotten anlägga ett verk för framställning av järnsvamp.

Vidare har herr *G. De Geer* i Lesjöfors i en inom andra kammaren väckt motion, nr 30 hemställt, att riksdagen vid bifall till kungl. propositionen nr 70 måtte föreskriva, att, innan det statliga företaget för tackjärnstillverkning i Norrbotten konstitueras, erbjudande göres till eventuellt uppträdande enskilda intressen att realisera projektet. Härvid förutsättes *dels* finansiell medverkan från det enskilda intresset, *dels* att detta kommer i åtnjutande av samma förmåner beträffande malmpriser, frakter, kraftpriser m. m., som förutsetts för ett rent statligt företag.

Frågan om anläggande av ett tackjärnverk i Norrbotten har — såsom av den i propositionen lämnade redogörelsen framgår — vid flera tillfällen varit föremål för statsmakternas intresse. Sålunda uppdrog Kungl. Maj:t genom beslut den 24 oktober 1913 åt en kommission, som sedermera antog namnet malmkommissionen, att verkställa en allsidig utredning angående det lämpligaste sättet för nyttiggörandet av statens norrländska malmfyndigheter. I sitt den 31 mars 1923 avgivna betänkande framhöll kommissionen

som sin åsikt, att det åtminstone för det dåvarande icke syntes lämpligt att anlägga något tackjärnverk i Norrland, även om en anläggning där av ett järnverk för tillverkning av fosforrent tackjärn för de mellansvenska järnbrukens behov under vissa betingelser icke syntes vara ekonomiskt omöjlig. Betänkandet föranledde icke någon åtgärd från Kungl. Maj:ts sida.

Efter motioner i båda kamrarna anhöll 1932 års riksdag (skr. nr 280), att Kungl. Maj:t måtte låta verkställa en skyndsamt utredning, huruvida och i vilken omfattning en förädling inom landet av de statliga malmtillgångarna kunde vara för staten och landets näringsliv gagnande samt under vilka former statens medverkan härtill lämpligast kunde äga rum, och därefter för riksdagen framlägga det förslag i ärendet, vartill utredningen kunde föranleda.

Jämlikt bemyndigande den 10 augusti 1932 tillkallade dåvarande chefen för handelsdepartementet den 31 i samma månad fem personer för att verkställa utredning rörande tillgodogörandet av statens malmtillgångar. De sakkunniga antogo namnet malmförädlingssakkunniga. Enligt direktiven skulle utredningen särskilt avse möjligheterna till järnmalmsförädling i Norrbottens län, såsom tillverkning av tackjärn och järnsvamp samt av handelsjärn och stål, ävensom förhållandet mellan en i Norrbotten bedriven järnförädlingsindustri och den mellansvenska järnhanteringen.

I promemoria den 21 november 1933 redogjorde de malmförädlingssakkunniga för vissa förberedande undersökningar, varjämte de framlade en del synpunkter på förädlingsmöjligheterna inom länet. Dessa gingo i övervägande negativ riktning. Sedan de sakkunniga i utlåtande den 20 maj 1937 ytterligare understrukt sina synpunkter, anmäldes frågan inför Kungl. Maj:t den 4 juni 1937. Departementschefen tillstyrkte, att en ny utredning komme till stånd, men ansåge, att densamma borde begränsas till frågan om tillverkningen av tackjärn. Utredningen borde därvid avse utarbetande av detaljerat förslag till anläggande i Norrbotten av ett järnverk för tillverkning av tackjärn och bedrivnas enligt två linjer, den ena avseende tillverkning av träkolstäckjärn och den andra tillverkning av kokstäckjärn.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 4 juni 1937 tillkallades samma dag följande sakkunniga för utredning rörande anläggande av ett tackjärnverk i Norrbotten, nämligen generaldirektören Waldemar Borgquist, tillika ordförande, landshövdingen David Hansén, kommerserådet Harald Carlborg och överingenjören Magnus Tigerschiöld. De sakkunniga, vilka antogo namnet *tackjärnsutredningen*, avgåvo den 12 augusti 1938 betänkande i ämnet, vari, på grundval av olika i detalj utformade förslag, uttalas att utredningsmännen på nuvarande stadium ej ansåge sig kunna eller böra framlägga förslag till organisation och finansiering av ett järnverk i Norrbotten. Beträffande den huvudsakliga innebörden av betänkandet hänvisas i övrigt till departementschefens nedan återgivna uttalanden. *Landshövdingen Hansén* har i avgiven reservation anfört, att utredningens kostnadsberäkningar vore för höga. Utredningsmännens resultat hade sålunda icke givit ett för det planerade järnverket rättvisande resultat. Ett blivande järn-

verk torde under normala konjunkturer visserligen icke med säkerhet komma att uppvisa någon större vinst, men utsikterna härför vore minst lika stora i Norrbotten som annorstädes i landet.

I yttranden, som avgivits över tackjärnsutredningens betänkande, har anförts bland annat följande:

Fullmäktige i jernkontoret ha framhållit att anläggandet av ett träkols-tackjärnverk i Norrbotten vore ett missgrepp ur nationalekonomisk synpunkt och skulle i sociala hänseenden medföra vådor av betydligt allvarligare art än de missförhållanden man velat övervinna. Om det ansåges önskvärt att öka landets produktion av tackjärn, borde produktionen förläggas till mellersta Sverige, där arbetslöner och fraktkostnader vore lägre än i Norrland. Lämpligast förefölle i sådant hänseende ett utbyggande av Oxelösunds kokstackjärnverk.

Kommerskollegium har, under framhållande av svårigheterna att vinna avsättning för träkolstackjärn, tillverkat i ett från den privata järnindustrien fristående tackjärnverk, ansett sig icke kunna tillstyrka något av de alternativ, vilka avsåge ett fristående träkolstackjärnverk i Norrbotten. Däremot har kollegium icke ställt sig principiellt avvisande mot planering av ett järnverk på sådant sätt, att masugnarna kunde användas för tillverkning av såväl träkols- som kokstackjärn. Vissa förutsättningar torde enligt kollegii uppfattning även finnas för ett på tillverkning av enbart kokstackjärn baserat järnverk. Kollegium förmenar emellertid, att vinstmarginalen för ett sådant järnverk måste anses synnerligen oviss och i varje fall mycket snäv.

Statens arbetslöshetskommission har ansett anläggningskostnaderna, 10,000,000 kronor, för kokstackjärnalternativet för höga i jämförelse med sysselsättningseffekten — cirka 100 personer — men framhållit att alternativet med tillverkning av 30,000 ton träkolstackjärn skulle medföra en välbehövlig utfyllnad i försörjningen, förutom genom arbete vid järnverket och vid träkolstransporterna till förbrukningsorten per järnväg eller bil, genom själva träkolstillverkningen. Då denna vore förlagd huvudsakligen till eftersommaren, hösten och förvintern, följde därav att vid en tillverkning av angivna kvantitet träkol ett förhållandevis stort antal personer, säkerligen minst 1,200—1,500, erhöle sysselsättning därmed.

Socialstyrelsen har erinrat att speciellt i Norrbottens län vore det ett betydande intresse att nya tillfällen skapades för sysselsättning av den arbetslösa arbetskraften. Styrelsen såge därför med tillfredsställelse, att åtgärder vidtoges för skapande av nya företag i länet. Som oavvislig förutsättning för att staten skulle medverka härtill måste dock uppställas, att företaget icke kunde befaras medföra ökad arbetslöshet å annat håll inom landet. Ur de synpunkter styrelsen hade att bevaka vore tillkomsten av ett träkols-tackjärnverk att föredraga framför ett kokstackjärnverk.

Länsstyrelsen i Norrbottens län säger sig icke kunna värja sig från det intrycket, att svårigheterna för anläggandet av järnverket åtminstone icke undervärderats av utredningsmännen. Länsstyrelsen anser — med hänsyn till

de motsägande uppgifterna och slutsatserna — det önskvärt, att resultatet icke bleve betraktat som slutgiltigt utan att en bearbetning av det hittillsvarande materialet och ett vidareförande av utredningen sattes i gång för erhållande av förslag till organisation och finansiering av ett blivande järnverk och ett positivt ställningstagande till frågan om huruvida ett sådant borde komma till stånd.

Departementschefen erinrar att om trots de mycket starka allmänna skälen intet tackjärnverk kommit till stånd i Norrbotten, detta berodde därpå att tidigare verkställda utredningar synas ha givit vid handen, att ett sådant tackjärnverk skulle ur ekonomisk synpunkt sakna rimliga möjligheter. I anslutning härtill anföres följande:

Den senast verkställda utredningen är i detta avseende icke så kategorisk i sitt omdöme. I densamma yttras, att en säker förräntning av ett järnverk i Luleå icke kan ställas i utsikt, men att om den vinst som under gynnsamma år erhålles utöver nödortförräntning systematiskt användes för avskrivningar och moderniseringar verkets konkurrenskraft givetvis kan förstärkas.

Berörda uttalande hänför sig till ett järnverk för framställning av kokstäckjärn. Utredningsmännen ha, såsom nämnts, beträffande det ifrågasatta tackjärnverket övervägt två alternativa förslag. Det ena avser ett järnverk för tillverkning av träkolstäckjärn, det andra en anläggning för kokstäckjärn. Såvitt framgår av utredningen skulle ett järnverk för träkolstäckjärn vara det ur sysselsättningssynpunkt fördelaktigaste alternativet. Förutom över 100 arbetare vid själva järnverket skulle enligt detta alternativ ett stort antal personer beredes arbete med framställning av träkol. Vid ett kokstäckjärnverk åter beräknas 100 å 125 man bli sysselsatta.

Lönsamheten av en anläggning av ifrågavarande slag är beroende av dels avsättningsmöjligheterna, dels produktionskostnaderna däri inräknad skälig ränta å det i rörelsen nedlagda kapitalet. Avsättningsmöjligheterna för en ökad produktion av träkolstäckjärn synas, i varje fall under vanliga förhållanden, vara mindre goda. Beträffande kokstäckjärn däremot torde utsikterna i berörda hänseende ingalunda kunna betecknas såsom dåliga.

Departementschefen erinrar att den stora import av kokstäckjärn som äger rum borde kunna åtminstone avsevärt ersättas av inhemsk tillverkning samt framlägger nya beräkningar rörande ett kokstäckjärnverk. Under uttalande att ekonomiska betänkligheter ej längre borde få förhindra anläggningen av ett tackjärnverk i Norrbotten anföres bland annat följande:

Anläggningskostnaderna för ett tackjärnverk ställa sig olika beroende på dels den årliga tillverkningens storlek, dels huruvida blästermasugnar eller elektriska ugnar skola komma till användning, dels ock huruvida tillverkningen skall avse träkols- eller kokstäckjärn. Vad angår tillverkningskapaciteten har jag i det föregående räknat med att vid järnverket borde kunna framställas omkring 90,000 ton tackjärn årligen. Beträffande frågan om användning av blästermasugnar eller elektriska ugnar ha såväl de sakkunniga som kommerskollegium tillstyrkt det förstnämnda alternativet. Vid kostnadsberäkningarna torde böra förutsättas, att detta alternativ kommer till användning.

Vad beträffar den betydelsefulla frågan vilket eller vilka slag av tack-

järn, som tillverkningen bör avse, äro tre vägar möjliga. Gentemot det alternativ, som avser tillverkning av enbart träkolstackjärn, ha i ärendet framförts starka betänkligheter på grund av avsättningssvårigheterna; med hänsyn till sysselsättningseffekten däremot är, såsom redan tidigare framhållits, detta alternativ det mest tilltalande. Ett järnverk för tillverkning av enbart kokstackjärn åter torde lämna det ur ekonomisk synpunkt säkraste resultatet, men bereder mindre försörjningstillfällen. Slutligen föreligger möjligheten att upptaga tillverkning av såväl träkols- som kokstackjärn, en möjlighet som, ehuru här nämnd i sista rummet, icke torde vara den minst betydelsefulla. Jag finner det ändamålsenligt, att, såsom utredningsmännen föreslagit och även kommerskollegium framhållit, järnverket planeras på sådant sätt att ugnarna kunna användas för tillverkning av såväl träkols- som kokstackjärn utan mera genomgripande ändringar. Enligt vad utredningsmännen framhållit kan en anpassning av järnverkets produktion tämligen lätt ske efter avsättningsmöjligheterna. Det synes därför böra överlämnas åt järnverkets ledning att träffa de avgöranden härutinnan, som med hänsyn till utvecklingen på tackjärnsmarknaden visa sig lämpligast. Vid beräkandet av anläggningskostnaderna torde under denna förutsättning böra tagas till utgångspunkt utredningsmännens mest kapitalkrävande alternativ, nämligen I B, avseende ett järnverk för framställning i blästermasugn av kokstackjärn till en myckenhet av 90,000 ton om året. Kostnaderna för anläggningen av ett dylikt järnverk ha beräknats tämligen lika av utredningsmännen och av fullmäktige i jernkontoret. Med hänsyn till de prisstegringar, som inträtt sedan dessa beräkningar ägt rum, torde emellertid någon ökning av kostnaderna kunna förutses. Jag föreslår, att till bestridande av anläggningskostnaderna avses ett belopp av i runt tal 10,000,000 kronor. I detta belopp ingå kostnaderna såväl för själva järnverket som även för spåranordningar och hamn m. m. Medel till de senare skulle alltså icke anvisas från anslaget till beredskapsarbeten. Däremot är ej inräknat något belopp för anläggande av ett anrikningsverk, utan förutsattes att färdig slig erhålles från gruvorna.

Förutom medel till uppförande av järnverket fordras visst förlagskapital. Det härutinnan erforderliga beloppet har vid nyssnämnda alternativ I B beräknats av utredningsmännen till 2,800,000 kronor och av fullmäktige i jernkontoret till 3,600,000 kronor. För egen del tillstyrker jag, att ett belopp av 3,000,000 kronor avses för detta ändamål.

Vad förläggningssorten för det blivande järnverket beträffar ha utredningsmännen utgått från Svartön inom Luleå stad såsom den ur olika synpunkter lämpligaste platsen. Utredningsmännen ha emellertid förutsatt, att spörs-målet borde ytterligare övervägas. Jag delar denna uppfattning, därvid jag emellertid, på sätt tidigare nämnts, i likhet med utredningsmännen räknar med, att endast vissa områden inom Luleå stad kunna i detta sammanhang komma i fråga.

Beträffande järnverkets organisation synes aktiebolagsformen vara den lämpligaste. Bolaget synes förslagsvis kunna benämnas Norrbottens Järnverk Aktiebolag. Dess ordning bör fastställas av Kungl. Maj:t och dess aktier böra, i anslutning till vad tidigare anförts, så långt lagen medger innehavas av staten. Skulle, på sätt jämväl tidigare anförts, det sedermera befinnas ändamålsenligt, att enskilda intressen bli delaktiga i bolaget, torde detta lätt kunna ordnas genom aktieöverlåtelse.

Finansieringen av järnverket föreslås efter samråd med chefen för finansdepartementet ordnad på följande sätt. Bolagets aktiekapital bestämmes till samma belopp som de beräknade anläggningskostnaderna eller 10,000,000 kronor, vilket belopp torde böra anvisas såsom reservationsanslag å kapital-

budgeten under fonden för statens aktier. Vad förlagskapitalet beträffar bör något belopp för detta ändamål icke anvisas över budgeten. I stället föreslås, att staten genom riksgäldskontoret ställer garanti för ett förlagslån åt bolaget i riksbanken å det i förevarande hänseende behövliga beloppet 3,000,000 kronor. Genom ett sådant förfaringssätt torde en riktigare räntabilitetsberäkning vinnas vid behandling av eventuella förluster. För ställandet av förenämnda garanti fordras riksdagens medgivande.

Utskottet.

Norrbotten är utomordentligt rikt ej endast på järnmalm, utgörande över 80 procent av hela rikets tillgångar, utan även på vattenkraft. Ensamt inom detta län finnes över 30 procent av landets vattenkraftstillgångar. Även den goda tillgången på gallrings- och avfallsvirke lämpligt för kolning ger denna landsdel en ytterligare naturlig förutsättning för en självständig på naturtillgångarna grundad malmförädlingsindustri. Redan på 1600-talet anlades det första järn- och kopparverket vid Kengis i övre tornedalen, och sedermera grundades under 1700-talet och 1800-talets första hälft ett flertal järnverk inom länets kustland. Under senare hälften av 1800-talet nedlades emellertid denna bruksindustri och i stället uppväxte, i många fall med järnbrukens skogstillgångar som bas, en träförädlingsindustri. Från allra senaste tiden må erinras om de nya på 1900-talet tillkomna men numera nedlagda förädlingsanläggningarna vid Porjus och Luleå. Dessa tidigare gjorda erfarenheter visa att det finnes möjligheter att inom Norrbotten grundlägga en bärkraftig järnindustri under förutsättning att den från början planlägges på ett rationellt och efter förhållandena lämpat sätt.

I samband med sitt godkännande år 1937 av ändringar i gällande avtal rörande de norrländska malmfälten begärde riksdagen fördelaktigare prisberäkning för den malm, som enligt avtalen reserverats för järntillverkning inom landet, särskilt i Norrbotten. Härvid framhölls det nationellt betydelsefulla och samtidigt behjärtansvärda ändamål det här gällde att främja nämligen användning för malmförädling i Norrbotten av en mycket blygsam del i jämförelse med de värdefulla malmtillgångar som obearbetade bortföras därifrån. Dessa av riksdagen framförda önskemål ha sedermera vid fortsatta förhandlingar med Grängesbergsbolaget beaktats.

I propositionen förordas nu anläggning av ett tackjärnverk lämpat för tillverkning av alternativt träkols- eller kokstackjärn, och vid valet mellan blästermasugnar eller elektriska ugnar ha kostnadsberäkningarna grundats på användning av det förstnämnda d. v. s. blästeralternativet.

Inom utskottet har emellertid gentemot en anläggning för blästertackjärn framhållits, att den råvara som med hänsyn till malmbolagets exportförhållanden i främsta rummet kan ifrågakomma är slig från anrikningsverket i Gällivare. För järnframställning med denna råvara lämpa sig bäst *elektriska ugnar*. Även vid elektrisk järnframställning åtgår visserligen viss kvantitet kolbränsle som reduktionsmedel d. v. s. för syrets borttagande ur malmen, men åtgången på dylikt bränsle är dock betydligt mindre än vid blästermasugnen, där kolbränsle också förbrukas för smältningen. Medan man vid blästertackjärnet anses kunna med nära nog matematisk

säkerhet förutse kostnads- och därmed också försäljningsbetingelserna öppnar, enligt vad som från fackkunnigt håll inom utskottet framhållits, den elektriska masugnprocessen alltjämt möjligheter till tekniska förbättringar samt därmed också till driftsbesparingar. Detta gäller i all synnerhet om den kombineras med järnsvampproduktion på sätt i det följande anges. Spörsmålet om kraftpriset förtjänar sålunda all uppmärksamhet, då detta pris är i hög grad grundläggande för möjligheterna till en lönande elektrisk järnframställning. Detsamma gäller också frågan om järnvägsfrakterna å malm och träkol.

Beträffande själva anläggningskostnaderna märkes att vissa i propositionen angivna poster som exempelvis 1,400,000 kronor för en hamnanläggning m. m. och 250,000 kronor för en gjutmaskin synas kunna avsevärt reduceras.

Ett annat uppslag är det i herrar Nordensons och Lundbergs motioner framlagda, nämligen anläggning av ett *järnsvampverk* förslagsvis enligt en metod som utexperimenterats av bergsingenjören M. Wiberg och som efter slutförda tidigare försök sedermera under rätt avsevärda tidsperioder varit fullt i gång vid Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag. Järnsvamp är en porös produkt direkt jämförlig med tackjärn av hög kvalitet och framställd genom syrets reduktion ur malmen utan malmens föregående smältning. Att järnsvampframställning ej lämpar sig för de mellansvenska järnverken beror, såsom i motionerna framhållits, på svårigheterna dels att anrika därvarande malmer till lämpligt höga järnhalter dels att erhålla tillgång till billig elektrisk kraft. I dessa avseenden böra förutsättningarna i Norrbotten kunna ställa sig betydligt mera gynnsamma. Avsättning för järnsvampprodukten synes kunna påräknas vid de mellansvenska stålverken, delvis som ersättning för importerat skrot. Anlagt för en årstillverkning av 30,000 ton skulle järnsvampverket erfordra en arbetsstyrka av cirka 60 man. För verket erfordras årligen cirka 20,000 läster träkol, vilkas framställning uppges kunna bereda en värdefull utfyllnad i sysselsättningen för kanske inemot 500 av länets befolkning. Av statens arbetslöshetskommission har framhållits att kolningsarbetet vore förlagt huvudsakligen till eftersommaren, hösten och förvintern eller alltså till de tider på året då skogsbon hade svårast att få arbete.

Omnämnas må också ett uppslag som framlagts för utskottet och som innebär en *kombination* av ovan angivna båda alternativ *med elektriskt tackjärnverk och järnsvampverk*. Metoden är bland annat byggd på att de värdefulla avloppsgaserna från de elektriska masugnarna tillvaratagas för järnsvamptillverkning. Härigenom tillgodogöres det använda kolbränslet bäst för både tackjärns- och järnsvampprocessen. Genom förfarandet besparas ytterligare kol utöver vad som sparats genom att i den elektriska ugnen kolbränslet delvis ersatts av elektrisk ström. Ehuru ej ännu i praktiken prövad kunna — enligt olika experters omdömen — stora förhoppningar knytas till denna kombination av en elektrisk tackjärnsanläggning med en järnsvampanläggning. Kostnaderna för ett dylikt kombinerat företag ha preliminärt beräknats till högst 10,000,000 kronor inräknat erforderligt rörelsekapital.

Beträffande samtliga ovannämnda, under utskottsbehandlingen framförda förslag gäller, att träkol bör i första hand ifrågakomma som reduktionsmedel. Även koks är dock användbar, om så av ekonomiska skäl visar sig nödvändigt.

Såvitt utskottet kunnat finna måste förutsättningar alltså föreligga för igångsättning av en järnindustri i Norrbotten, och utskottet har vid den ingående prövning, som ägnats ärendet, kommit till den uppfattningen att ett statligt bolag snarast bör bildas efter i huvudsak de riktlinjer som angivits i propositionen. Att redan nu fastslå de lämpligaste produktionsmetoderna eller företagets storleksordning kan dock näppeligen vara lämpligt eller ens möjligt. Detta är en sak som väl i första hand får prövas av den blivande, för företagets framtid närmast ansvariga ledningen.

Då nu ett nytt statligt industriföretag under statens direkta ansvar skall startas måste — såsom socialstyrelsen och statens arbetslöshetskommission erinrat — dess ekonomiska och sociala återverkningar på landets övriga järnindustri också beaktas. Den märkliga särställning inom världsproduktionen som svensk järnhantering alltjämt intager har uppbyggts ej endast på rika naturtillgångar utan även på en traditionellt skicklig arbetsledning och arbetarstam. Härutöver har emellertid fordrats ett oavslutligt arbete på att genom varans och produktionsmetodernas förbättring möta en med ofantliga tekniska och ekonomiska resurser rustad utländsk konkurrens. Med denna redan bestående svenska järnindustri, för vilken jernkontoret varit en sammanhållande kraft, måste självfallet en blivande företagsledning söka samarbete till den svenska järnindustriens och landets gemensamma bästa. Å andra sidan böra till det nya företaget kunna knytas de förhoppningarna, att detsamma skall kunna i sin mån bidra till att skapa fram nya förbättrade tillverkningsmetoder. Det nya företagens tillkomst borde därför kunna hälsas med allmän tillfredsställelse.

Under åberopande av vad utskottet sålunda anfört föreslår utskottet att av riksdagen nu beviljas det kapitalbelopp av 10,000,000 kronor, som äskats å kapitalbudgeten, varemot något rörelsekapital ej nu skulle behöva ställas till förfogande. Utskottet har därvid utgått ifrån att om de ovan av utskottet alternativt antydda utvägarna för malmförädling ej visa sig framkomliga tillräckliga medel dock skola stå till förfogande för en järnverksanläggning efter propositionens plan.

Utskottet hemställer alltså,

1) att riksdagen i anledning av propositionen må till *Aktieteckning i Norrbottens Järnverk Aktiebolag* å tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1939/40 å kapitalbudgeten, fonden för statens aktier, anvisa ett *reservationsanslag* av 10,000,000 kronor;

2) att de av herrar Nordenson och Lundberg väckta motionerna I: 30 och II: 38, i den mån desamma ej kunna anses besvarade med vad utskottet ovan anfört, ej må till någon riksdagens åtgärd föranleda;

3) att herr De Geers motion II: 30, i den mån den ej kan anses besvarad med vad utskottet ovan anfört, ej må till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 16 december 1939.

På första särskilda utskottets vägnar:

ANDERS RÄSTOCK.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hava närvarit

från första kammaren: herrar *Gränebo*, *Akerberg*, *Nilsson* i Malmö, *Eriksson* i Ljusdal, *Gustafsson* i Benestad, *Lindström*, *Andrén*, *Andersson* i Fältenborg, *Nordenson*, *Andersson* i Rixö, *Svedberg* och *Nisser*; samt

från andra kammaren: herrar *Råstock*, *Eriksson* i Stockholm, *Svensson* i Grönvik, *Olsson* i Gävle, *Anderson* i Norrköping, *Andersson* i Löbbo, *Lövgren*, *Bergström* i Hälsingborg, *Lundberg*, *Gustavson* i Västerås, *De Geer* i Lesjöfors och *Hansson* i Rubbestad.

Reservationer:

1) av herrar *Andrén*, *Nordenson*, *Nisser*, *Anderson* i Norrköping och *Lundberg*, vilka ansett, att utskottets utlåtande bort ha följande lydelse:

»Utskottet anser sig ha konstaterat, att inga delade meningar synas råda om önskvärldheten av att på allt sätt främja ny industriell verksamhet i Norrland.

Norrbotten är utomordentligt rikt ej endast på järnmalm utan även på vattenkraft. Det må erinras om att ensamt inom Norrbottens län finnes tredjedelen av landets vattenkrafttillgångar. God tillgång på gallrings- och avfallsvirke lämpligt för kolning finnes även inom denna landsdel. Ett utnyttjande av dessa naturtillgångar talar för en malmförädlingsindustri i Norrbottens län.

Redan på 1600- och 1700-talen bedrevs järnförädling i Torne och Luleå m. fl. älvdalar. Från allra senaste tiden må erinras om de nya på 1900-talet tillkomna men numera nedlagda förädlingsanläggningarna vid Porjus och Luleå. Dessa tidigare gjorda erfarenheter ådagalägga å andra sidan de

vanskligheter järnindustrien i Norrbotten haft att kämpa med. Mot denna bakgrund måste desto starkare framträda behovet av en försiktig och noggrann planläggning av det nya industriföretag, som nu under statens ansvar är avsett att igångsättas. Endast under denna förutsättning torde företagens fortbestånd kunna varaktigt tryggas.

I samband med sitt godkännande år 1937 av ändringar i gällande avtal rörande de norrländska malmfälten begärde riksdagen fördelaktigare prisberäkning för den malm som enligt avtalen reserverats för järntillverkning inom landet, särskilt i Norrbotten. Härvid framhölls det nationellt betydelsefulla och samtidigt behjärtansvärda ändamål det här gällde att främja, nämligen användning för malmförädling i Norrbotten av en mycket blygsam del i jämförelse med de värdefulla malmtillgångar som obearbetade bortföras därifrån. Dessa av riksdagen framförda önskemål ha sedermera vid fortsatta förhandlingar med Grängesbergssbolaget beaktats. Även spörsmålet om kraftpriset förtjänar emellertid all uppmärksamhet, då detta pris är i hög grad grundläggande för möjligheterna till en lönande elektrisk järnframställning.

I propositionen förordas nu anläggning av ett tackjärnverk i Luleå för tillverkning alternativt av träkols- eller kokstackjärn. Vid valet mellan blästermasugnar eller elektriska ugnar ha kostnadsberäkningarna grundats på användning av det förstnämnda alternativet d. v. s. med blästermasugnar.

Inom utskottet ha emellertid tungt vägande skäl framburits emot en anläggning för blästertackjärn. De viktigaste av dessa må här anföras.

För tillverkning av tackjärn i blästermasugn skulle — med hänsyn till malmbolagets exportförhållanden — i främsta rummet såsom råvara ifrågakomma järnmalmslig från anrikningsverket i Gällivare. På grund av sin höga järnhalt och utomordentliga renhet lämpar sig denna råvara enbart — rent metallurgiskt sett — illa för förädling i en blästermasugn. Ur mahnteknisk synpunkt torde denna järnmalmslig i ifrågavarande fall hellre böra förädlas i *elektrisk* ugn.

De ekonomiska kalkyler, som framläggas i propositionen, för tillverkning av tackjärn i blästermasugn — vare sig träkols- eller kokstackjärn — äro sådana, att de ej kunna motivera den anläggning, som föreslås i propositionen.

Ej heller ur arbetsmarknadssynpunkt kan det i propositionen framlagda förslaget motiveras. Icke mer än 100 à 125 man kunna enligt propositionen vinna anställning vid anläggningen.

En mera framkomlig väg att nå det syfte, som propositionen avser, synes vara att söka åstadkomma en anläggning för förädling av Norrbottens malm i elektrisk ugn. Preliminära beräkningar för en anläggning av sådant slag redovisas i propositionen under Alt. II A och Alt. II B. Det synes starkt motiverat att dessa alternativ nu närmare utredas. Det må i detta sammanhang nämnas, att medan man i fråga om blästertackjärnet kan med nära nog matematisk säkerhet beräkna framställningskostnaderna, öppna sig, enligt vad som från fackkunnigt håll inom utskottet framhållits, vid

den elektriska smältprocessen allttjämt möjligheter till tekniska förbättringar samt därmed också till driftbesparingar. Detta gäller i all synnerhet om den kombineras med järnsvampsproduktion på sätt i det följande anges.

I herrar Nordensons och Lundbergs motioner framföres tanken att i Norrbotten skulle anläggas ett *järnsvampverk*, förslagsvis enligt en metod, som utexperimenterats av bergsingenjören M. Wiberg och som efter slutförda tidigare försök varit i gång under två år vid Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag. Järnsvamp är en porös produkt, direkt jämförlig med tackjärn av hög kvalitet och framställd genom syrets reduktion ur malmen utan malmens föregående smältning. Att järnsvampframställning ej lämpar sig för de mellansvenska järnverken beror, såsom i motionerna framhållits, på svårigheterna dels att anrika därvarande malmer till lämpligt höga järnhalter dels att erhålla tillgång till billig elektrisk kraft. I dessa avseenden böra förutsättningarna i Norrbotten kunna ställa sig betydligt mera gynnsamma. Ur arbetsmarknadsynpunkt synes förslaget vara värt beaktande. Anlagt för en årstillverkning av 30,000 ton skulle järnsvampverket erfordra en arbetsstyrka av cirka 60 man. För verket erfordras årligen cirka 20,000 läster träkol, vilkas framställning uppges kunna bereda lämpliga arbetstillfällen för ytterligare ett betydande antal arbetare, företrädesvis skogsbor.

Ett spørsmål, som emellertid måste utredas, är i vilken utsträckning järnsvamp — under hänsynstagande till redan befintlig produktion av denna vara vid Höganäs — kan finna avsättning inom landet. I den mån avsättningsmöjligheten är begränsad, bör man, såsom motionärerna framhålla, undersöka förutsättningarna för en kombination av en järnsvampanläggning och en elektrisk tackjärnsugn. En dylik kombination har vissa tekniska och ekonomiska fördelar och skulle kunna giva verket en ökad konkurrenskraft genom ett vidare försäljningsprogram.

Såvitt utskottet kunnat finna synas vissa förutsättningar numera föreliggande för en järnindustri i Norrbotten. Utskottet finner emellertid att en närmare planläggning av denna industri erfordras, en planläggning, vilken bör taga hänsyn till de här ovan anförda nytillkomna tekniska faktorer, som i flera avseenden synas ägnade påverka frågeställningen på ett sätt, vilket icke kunnat förutses vid verkställandet av de till grund för propositionen liggande utredningarna.

Då det måste anses synnerligen angeläget, att de här begärda utredningarna verkställas så snabbt som möjligt, har utskottet ansett, att de böra anförtros åt ledningen av det bolag, som enligt utskottets mening bör komma till stånd för handhavandet av den tilltänkta industriella verksamheten. Att redan nu fastslå företagets slutliga storleksordning kan icke vara lämpligt eller ens möjligt. I avvaktan härpå anser utskottet att ett statligt bolag snarast bör bildas efter i huvudsak de riktlinjer som angivits i propositionen, ehuru till en början endast med ett aktiekapital av 1,000,000 kronor. Först sedan bolagets styrelse varit i tillfälle att närmare utforma planerna för det tilltänkta järnverket och i samband därmed fastställa erforderligt kapitalbehov, bör

en utökning av bolagets aktiekapital ske till det belopp, som riksdagen vid omprövning kan finna lämpligt.

Under återopandande av vad utskottet sålunda anfört får utskottet hemställa,

- 1) att riksdagen må i anledning av Kungl. Maj:ts proposition till *aktieteckning i ett företag för järnmalmsförädling* i Norrbotten å tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1939 40 såsom kapitalinvestering i fonden för statens aktier anvisa ett anslag av 1,000,000 kronor;
- 2) — — — = utskottet;
- 3) — — — = utskottet.»

2) av herr *De Geer* i Lesjöfors, som ansett, att utskottets utlåtande bort ha följande lydelse:

»Norrbotten är utomordentligt rikt — — — av det förstnämnda d. v. s. blästeralternativet.

Detta förord stöder propositionen på de sakkunnigas tillverkningskalkyler, vilka visa gynnsammare siffror för bläster- än elektrojárn. Häremot vill emellertid utskottet framhålla, att flera faktorer tala till förmån även för elektroalternativet. Vid masugnsprocessen har kolet vare sig det är fråga om träkol eller koks tvenne funktioner att fylla, nämligen dels att alstra det för reaktionerna erforderliga värmnet, dels att reducera syret ur malmen. I de elektriska processerna ersättes den förstnämnda av dessa funktioner med elektrisk värmeenergi. Härigenom besparas drygt hälften av det för produktionen erforderliga kolet. Det förefaller naturligare, om denna värmeenergi kunde hämtas från Norrbottens rika vattenkrafttillgångar än att det skall importeras, vilket blir fallet vid produktion av kokstackjárn i blästerugnar. Även om det av de sakkunniga föreslagna kraftpriset måste betecknas som lågt, kan ifrågasättas, om icke ett lägre kraftpris kan tänkas exempelvis under högvatten eller vid lågkonjunkturer. Härigenom kunde möjligen genomsnittspriset för kraften sänkas. Vidare vill utskottet betona, att under det blästerprocesserna på det tekniska området nått nära nog fulländning, återstår ännu en marginal till förbättringar för det elektriska tackjärnet. Härtill bör framhållas att även ur malmsynpunkt elektriska masugnar äro att föredraga. För tillverkning av tackjárn i blästermasugn skulle — med hänsyn till malmbolagets exportförhållanden — i främsta rummet såsom råvara ifrågakomma järnmalmslig från anrikningsverket i Gällivare. På grund av sin höga järnhalt och utomordentliga renhet lämpar sig denna råvara enbart — rent metallurgiskt sett — illa för förädling i en blästermasugn. Ur malmteknisk synpunkt torde denna järnmalmslig i ifrågavarande fall hellre böra förädlas i *elektrisk ugn*. Slutligen bör påpekas att jämväl ur beredskapssynpunkt elektromasugnar äro att föredraga framför blästermasugnar.

Ett annat uppslag är det i herrar Nordensons och Lundbergs motioner — — — då skogsbon hade svårast att få arbete.

Slutligen bör påpekas, att en *kombination av en elektrisk masugn och en järnsvampsanläggning* erbjuder goda möjligheter till sänkning av produktionskostnaderna, framför allt genom möjligheten att tillvarataga den värdefulla avloppsgasen från de elektriska masugnarna. Härigenom åstadkommes bland annat en betydande kolbesparing. En sådan kombination föregripes på intet sätt, om till en början i avvaktan på en fullständig utredning endast en elektrisk masugn anlägges. Kapitalbehovet för en dylik anläggning med en kraftåtgång av 12,000—15,000 kilowatt och en produktion av 30,000 ton tackjärn per år torde kunna beräknas till 5,000,000 kronor inräknat erforderligt förlagskapital.

Beträffande anläggningskostnaderna vill utskottet påpeka, att vissa i propositionen angivna poster, som exempelvis 1,400,000 kronor för en hamnanläggning m. m. och 250,000 kronor för en gjutmaskin, antingen kunna helt bortfalla eller också avsevärt reduceras för ett elektriskt masugnsverk eller en kombination mellan elektrisk masugn och järnsvampsanläggning.

Såvitt utskottet kunnat finna måste förutsättningar — — — allmän tillfredsställelse.

Utskottet hemställer alltså,

1) att riksdagen i anledning av propositionen må till *Aktieteckning i Norrbottens Järnverk Aktiebolag* å tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1939/40 å kapitalbudgeten, fonden för statens aktier, anvisa ett *reservationsanslag* av 5,000,000 kronor;

2) att det av herrar Nordenson och Lundberg — — — åtgärd föranleda;

3) att herr De Geers motion — — — åtgärd föranleda.»